

1987-1991 YILLARI ARASINDA *EL-HİLAL* GAZETESİNE GÖRE MAKEDONYA'DA DİNİ HAYAT VE SANAT

RELIGIOUS LIFE IN MACEDONIA ACCORDING TO AL-HILAL NEWSPAPER BETWEEN 1987-1991

Mumin OMEROV

Assist. Prof. Dr., Faculty of Islamic Sciences – Skopje, North Macedonia

 <https://orcid.org/0000-0002-1262-393X>

Özet: *El-Hilal Gazetesi* Makedonya'da dinî yayın yapan ilk gazete olma özelliğine sahiptir. 1987 yılında İslam Dini Birliği (İDB) bünyesinde yayın hayatına başlayan gazete, ülkedeki dinî konulardaki eksikliği gidermeyi ve aynı zamanda İDB'nin faaliyetleri hakkında Müslümanları bilgilendirmeyi amaçlamaktadır. Kuzey Makedonya'daki bütün Müslümanların yegâne kuşatıcısı ve kurumsal temsilcisi olan İslam Dini Birliği (İDB), *El-Hilal* gazetesini Arnavutça, Türkçe ve Makedonca dillerinde yayımlayarak farklı etnik kökenlere mensup Müslümanlara ulaşmayı hedeflemiştir. Gazete, düzenli olarak 13 müftülük, 5 medrese ve İslami Bilimler Fakültesine gönderilmekte; bu kurumlar aracılığıyla imamlar ve halka ulaştırılarak Makedonya'da geniş bir kesime hizmet sunmaktadır. *El-Hilal* gazetesinin farklı dillerde yayımlanan sayılarında, bazı konuların ortak bir çerçevede ele alındığı, pek çok konunun ise her dilde bağımsız ve özgün içeriklerle işlendiği görülmektedir. 1991 yılından sonra gazetenin Arnavutça kısmı, "Hena e Re" adıyla bağımsız olarak ayda bir yayımlanmaya devam ederken; Türkçe "Hilal" ve Makedonca "Млада Месечина" başlıklarıyla ise birlikte ayda bir yayımlanmayı sürdürmüştür. Gazetenin üç dilde ortak olarak yayımlandığı dört yıllık süreçte toplam 33 sayı neşredilmiştir. Bu çalışmada, söz konusu dönemde *El-Hilal* gazetesinde Türkçe dilinde yayımlanan yazılar ve bu yazıların yazarları üzerinde durulacaktır. Konulara baktığımızda dinî ağırlıklı olmakla birlikte, tarih, edebiyat, sanat, bibliyografi ve İslam Dini Birliği'nin faaliyetlerini kapsamaktadır. *El-Hilal* gazetesinin tüm sayıları İDB arşivinde muhafaza edilmektedir. Bu çalışma, arşivden temin edilerek gazetedeği veriler ışığında değerlendirme yapılmaktadır.

Anahtar kelimeler: *Hilal* gazetesi, İslam Dini Birliği, dini konular, Üsküp

Abstract: *Al-Hilal* newspaper is the first religious newspaper in Macedonia. In 1987, it started its publication life within the Islamic Religious Union. The main purpose of publishing this newspaper is to fill the lack of religious issues in the country and at the same time to inform Muslims about the activities of the IDU. As the sole representative of Albanian, Turkish, Torbesh and Roma Muslims, the IDU newspaper *El-hilal* is published in Albanian, Turkish and Macedonian. The newspaper is regularly sent to 13 mufti's offices, 5 madrasas and the Faculty of Islamic Sciences; through these institutions it is delivered to imams and the public, serving a wide cross-section in Macedonia. In the issues of *El-Hilal* newspaper published in different languages, it was observed that some issues were covered in a common framework, while many issues were covered independently and with original content in each language. After 1991, the Albanian section continued to be published independently once a month under the name "Hena e Re", while the Turkish "Hilal" and Macedonian "Млада Месечина" continued to be published together once a month. A total of 33 issues were published in the 4-year period in which three of them were published as a hybrid. In this study, we will focus on the topics and authors who wrote in Turkish in *Al-Hilal* newspaper in four years. The topics are mainly religious, but also include history, literature, art, bibliography and the activities of the Islamic Religious Union. All issues of *Hilal* newspaper are preserved in the archive of the IDB. In this study, an evaluation will be made in the light of the data in the newspaper.

Keywords: *Al-Hilal* newspaper, Islamic Religious Union, religious issues, Skopje

Corresponding author: Mumin Omerov, alikoc_mumin@hotmail.com

Citation: Omerov, Mumin. "1987-1991 yılları arasında *El-Hilal* Gazetesi'ne göre Makedonya'da dini hayat ve sanat." In *Balkan Periodicals: The Trajectory of Islamic Thought in the Communist Period*, edited by Sevba Abdula, Ahmet Köroğlu, and Fatih Şabani, 281-296. Skopje: IDEFE Publications, 2025. <https://doi.org/10.51331/EB11MO>.

Giriş

Milletlerin gözü ve kulağı olarak nitelendirilen gazete ve dergiler, günümüzde yerlerini büyük ölçüde internet ortamındaki dijital yayıncılık ve sosyal medya platformlarına¹ bırakmış olsalar da, hâlâ önemli birer iletişim aracı olma işlevlerini sürdürmektedir. Haber verme ihtiyacı ise insanlığın ilk çağlarından itibaren toplumsal hayatta devam edegelen bir faaliyettir. Eski çağlardan beri her toplum haberleşme için benzer yöntemleri kullanmışlardır. Osmanlı Devleti'nde halka iletilmek istenen mesajlar genellikle çeşitli yollarla ulaştırılırdı. Özellikle dinî içerikli mesajlar, Cuma günleri camilerde imamlar tarafından hutbeler aracılığıyla aktarılırken; idarî, hukukî, ekonomik ya da toplumsal içerikli duyurular ise padişah tarafından yazdırılan fermanlar aracılığıyla devletin farklı vilayetlerinde yaşayan halka bildirilirdi. Ferman önce bölge kadısına intikal ettirilirdi, Kadı ise tellallar aracılığıyla topluma iletirdi. Tellallar çarşı içinde davuluyla “*duyduk duymadık demeyin...*” ile başlayan cümlelerle önce insanların dikkatini çekip sonra da ilgili mesajı aktarırdı. Söz konusu emir ya da beyan, tellalın nidalarıyla halka ulaştırılır; ardından kulaktan kulağa yayılarak geniş toplumsal kesimlere ulaşırdı. Haberlerin topluma yayılma kanallarından biri de tüccarlardı; bir şehirden başka bir şehre seyahat ederken, gittikleri yerlerde yeni duydukları bilgileri de beraberlerinde taşıyarak farklı bölgeler arasında bilgi akışını sağlardı. Toplum için önem arz eden haberleşmenin geniş bir coğrafyaya ulaştırılması kastedilen mesafeye göre bazen günler bazen haftalar sürmekteydi. Osmanlı Toplumunda XIX. Asra kadar bilgi bu şekilde topluma aktarıldı.

Toplumlarda bilginin daha hızlı bir şekilde yayılmasını sağlayan gazetelerin Avrupa'da oldukça erken bir dönemde yayımlanmaya başladığı görülmektedir. İlk gazetenin ise 1609 yılında Strazburg'da neşredildiği bilinmektedir. Haftalık olarak yayınlanan Avisa, Relation oder Zeitung gazetesinde daha çok dış siyaset ve savaşlarla ilgili haberlere yer verilmiştir.² Sonraki yıllarda Hollanda, İngiltere ve diğer Avrupa şehirlerinde gazete neşri giderek yaygınlaşmıştır. Avrupa'ya nazaran Osmanlı Devleti'nde gazetenin popülerleşmesi oldukça geç döneme rastlamaktadır. XIX. asırda Osmanlı Devleti içinde bilginin dolanışını hızlandıran en önemli faktör kuşkusuz gazete ve dergiler olmuştur. Gazeteler günlük, haftalık ve aylık olarak basılırdı. Bu durum toplumun daha hızlı şekilde bilgiye erişimini sağlamış ve kolaylaştırmıştır. Aynı zamanda Balkanlarda ilk gazete 1865 yılında günümüzde Bulgaristan toprakları içinde kalan Rusçuk'ta *Tuna Dunav* adıyla

1 Mümin Ali, “Balkan Türk Edebiyatının Dijital Medyada Görünümü Üzerine Bir İnceleme” (Doktora tezi, İstanbul Üniversitesi, 2023), 20–50.

2 Aslı Yapar, “Basında Etik,” *İletişim Fakültesi Dergisi*, sy. 4 (1997): 19.

Türkçe ve Bulgarca olarak yayın hayatına başlamıştır.³ Eş zamanlı olarak da Bosna'da, *Bosanski Vesnik* (Sırpça) Bosna Gazetesi Sırpça olarak, öte yandan Manastır vilayetinde 1873 senesinde *Rumeli* gazetesi neşredilmeye başlamıştır. Fakat bu gazetenin nasıl bir içeriye sahip olduğu noktasında geniş bir malumat elimizde yoktur. Gazete ve dergilerin toplumda giderek rağbet görmesinin yanı sıra 1936 yılında televizyonların da yavaş yavaş adını duyurmaya başlamasıyla bilginin topluma ulaşması her geçen gün hızlanmıştır. Gazetelerde topluma intikal ettirilen bilgi, halk nazarında da belli ölçüde olumlu ya da olumsuz etki etmekte hatta belli ölçüde toplumu yönlendirmektedir.⁴

Balkan Savaşları sonrasında Osmanlı Devleti'nin bölgeyle olan siyasî ve iktisadî ilişkileri sona ermiş; yönetim ise Sırp-Sloven Krallığı'nın denetimine geçmiştir. Bu yeni rejimle birlikte, bölgede yaşayan Türkler için siyasî, iktisadî ve dinî alanlarda bir çözülme ve gerileme dönemi yaşanmaya başlanmıştır. Göçlerin, baskıların, sınırlı hayat şartlarının yaşandığı bu zorlu süreçlerde ise Türklerin gazete yayınına belli imkânlar ölçüsünde sürdürdükleri görülmektedir. 1937 Vardar gazetesi Türkçe ve Sırpça olarak neşredilmiştir. 1951 *Sevinç* çocuk dergileri ile yine aynı yıl *Tomurcuk* dergisi yayın hayatına başlamıştır.⁵ Edebiyat ile ilgili konular ise derli toplu olarak *Köprü* dergisi bünyesinde 2002 yılında yayımlanmaya başladığı görülmektedir.⁶ Dinî alanı kapsayan konular ve ihtiyaçlar da dikkate alındığında daha önce başlaması tabii bir durumdur.

Makedonya'da Sırp Sloven Krallığı döneminde faaliyet gösteren muhtelif yıllarda kurulan Meddah Medresesi, İsa Bey Medresesi ve Kral Aleksandar Medresesi 1944 yılında resmî olarak kapatılmıştır. Sonraki yıllarda İslam Dini Birliği bünyesinde imamlık sınavları açılmıştır. Dekret (yetkinlik belgesi İDB tarafından imamlara verilmektedir). İmamlar, evlerinde camilerin bir köşesinde talebe yetiştirip bu sınava da hazırlamışlardır. Öte yandan da din eğitimi için öğrenciler Bosna'daki Gazi Hüsrev Bey Medresesi ve Kosova Priştinedeki Alauddin Medreselerine gitmişlerdir. 1984 yılında İsa Bey Medresesi Kondovo köyünde eğitim-öğretim faaliyetlerine başlamıştır.⁷ Özellikle dini alandaki bilgi eksikliğine

3 İsmayil Arslan, "20 Yüzyılın Başlarında Balkanlardan Bir Ses Kainat Gazetesi," *Uluslararası Balkanlarda Türk Varlığı Sempozyumu II* içinde, C.1, Yayına Hazırlayan Ünal Şenel, 96.

4 Kerim Karagöz, "Yugoslavya'da Yayınlanan Türkçe Yayınlar" (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 1991), 1.

5 Karagöz, "Yugoslavya'da Yayınlanan Türkçe Yayınlar", 1-48.

6 Mümin Ali, *Köprü Dergisi Ekseninde Teşekkül Eden Makedonya Türk Edebiyatı* (Üsküp: Divan Yayıncılık, 2022), 42-48.

7 Muhammed Aruçi, "Balkanlar'da Din Hizmetleri ve Din Görevlileri," *Din ve Hayat TDV İstanbul Müftülüğü Dergisi*, sy. 3 (2009): 57.

rini gidermek ve tamamlamak adına Yugoslavya rejimi döneminde *Haberci* dergisi Sarayevoda yayınlanmıştır. Bosna merkezi sürdürülen din faaliyetlerinin de Makedonya topraklarında bilinmesi ve takip edilmesi amacıyla derginin pek çok sayısı 1954 yılından itibaren Üsküp'e gönderildiği görülmektedir. Genel olarak dergide haberler ve dini konulara ağırlık verilmiştir. Aynı zamanda Makedonya sınırları içerisinde dergiye Müslümanların ne kadar rağbet edip etmediğini anlamak adına da abonelerin şehirlere göre sayısı raporlara eklenmesi istenmiştir.⁸ Özellikle Üsküp'te din görevlileri ve İslam Dini Birliği çalışanlarının tamamı dergiye üye olduğu kaydedilmiştir. Fakat merkez haricinde şehirlerde dergiye aynı ilginin olmadığı gözlemlenmiştir. Merkez haricinde haberci dergisine abone olan şehirler: Kalkandelen 10; Kumanova Kasabasında 5, Debre kentinde 2 abone bulunmaktadır.⁹ diğer şehirlerden ise dergiye herhangi bir abonenin olmamasının arka planında ne olduğu meçhuldür. Abonelik konusunda Sarayevoda İslam Dini Birliği merkeze bağlı dini birliklerde derginin ne kadar takip edildiği önemsendiği ve net sayıları talep etmesi durum değerlendirmesi yapmak adına oldukça önemlidir. Fakat aboneliği olmayan müftülükleri Üsküp merkez bu konuda uyarıya ya da teşvik etme ihtiyacı duymamamsı ve kendi hallerine bırakmasının arka planında ne olduğu konusunda değerlendirme yapmak oldukça zordur.

1980 sonrası dönemde *Haberci* dergisinin Makedonya'ya neden ulaştırılmadığına dair kaynaklarda net bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak Saraybosna üzerinden temin edilen bu derginin, Makedonya'daki Müslümanların ihtiyaçlarını tam anlamıyla karşılamadığı ve İslam Dini Birliği'nin tüm faaliyet alanlarını yansıtmada yetersiz kaldığı anlaşılmaktadır. Dolayısıyla 1987 yılında İDB ülke sınırları içinde yaşayan Müslümanların tamamını kapsama adına üç dilde *El-hilal* gazetesini çıkarma kararı almıştır. Aynı zamanda üç dilde kaleme alınan yazılar tek bir gazete içinde yayınlanmıştır. Birbirinden bağımsız pek çok mevzunun işlendiği dergide bazı konular ortak ele alınmaktadır. Bu çalışmada 1987 ve 1991 yılları arasında *El-Hilal* gazetesinde kaleme alınan dinî konular irdelenmektedir.¹⁰ Gazetenin ilk sayısında Makedonya İDB başkanı Yakub Selimoski, *El-Hilal* gazetesi, başta İslam Dini Birliğinin faaliyetlerinin tanıtılması topluma ulaştırılmasının yanı sıra dinî alandaki eksikliklerin giderilmesi adına önem arz etmekte olduğunu beyan etmiştir. Ayrıca, farklı ülkelerden kişilerin İslam Dini Birliği'nin kimliği

8 Mumin Omerov, "1956 Yılı Ulema Meclisi Kayıtlarına Göre Makedonya'daki Camiler ve Din Görevlileri," In *J. Uluslararası Balkan Şehirleri Sempozyumu Bildiri Kitabı*, ed. Mustafa Hatipler, (Çanakale: Paradigma Yayınları, 2024), 298-307.

9 Omerov, "1956 Yılı Ulema Meclisi Kayıtlarına Göre Makedonyadaki Camiler ve Din Görevlileri", 303-306

10 Nizam Reşit, "Hilal Dergisinin 35.Yılı," <https://www.yenibalkan.com>.

ve faaliyetleri hakkında ayrıntılı bilgi edinmek isteyenler için başvuracakları ilk kaynaklardan biri *El-Hilal* gazetesidir.¹¹ Ayrıca Selimoski, “gazetemizin çıkışı, din, ilim ve sair kültür görevlerini işbirliğine bir çağrı sembolüdür. İslam Birliği siyasetine ve gazetemizin esas ilkelerine aykırı olmayan her türlü yazılar yayımlanacaktır. Gazetemiz dini niteliğini taşıyacak ve niteliğiyle İslam Birliği mensuplarına yönlendirecek” ifadeleri kullanmıştır. Dolayısıyla İslam birliği ana ilkelerine aykırık olmayan her türlü yazının gazete yayımlanacağına garantisini başkan Selimoski vermiştir.

***El-Hilal* Gazetesi’nin 1-17 Sayıları**

El-Hilal gazetesinin çıkarma planlarının daha önceki yıllara dayandığı ve alt yapı hazırlıkları yapıldığı Makedonya İslam Birliği Başkanı Yakup Selimoski tarafından bizzat belirtilmiştir. “Sosyalist rejim tarafından yapılacak tahmini baskılar konusunda önemler alınmıştır. Gazete İslam Dini Birliğinin çalışmalarını dile getirecek çağdaş bir tanıtım aracı olarak görülmüştür”. O günün şartları ve imkanları dikkate alındığında doğru bilgiyi topluma ulaştırma aracının gazete olduğu düşünülmüştür. Öte yandan İslam Birliği faaliyetlerinin Müslüman topluma tanıtılması ve ulaştırılması noktasında kuruma ait gazetenin olması oldukça önem arz etmektedir. Tarihi ve kültürel mirası objektif olarak gelecek nesillere aktarmak adına gazeteler önemli bir işlevi yerine getirmiştir. *El-Hilal* Gazetesi yayınlanmadan önceki süreçte İDB faaliyetleri ve çalışmalarını topluma olumsuz yönde aktarmak ve provakasyon yapmak isteyen şahıs ve köşe yazarları gazetelerde kaleme aldıkları olumsuz yorum ve düşünceleri gazeteler aracılığıyla kolayca halka intikal ettiriyorlardı.¹² İDB’nin kendi medya ya da gazetesi olmadığı için bu olumsuz durumu düzeltilmesi doğru bilginin topluma ulaştırılması epey zaman aldığı müşahade edilmiştir. *El-Hilal* gazetesinin yayımlanmaya başlamasıyla birlikte hem bu neviden olumsuz haber ve köşe yazılarının bir nebze olsa önüne geçilmiştir. Diğer taraftan da gazete kaleme alınan verilerden de faydalanarak din personeli, dini alandaki bilgi esikliklerinin giderilmesi Müslümanlara pozitif yansımaları adına çaba sarfetmişlerdir. Çünkü komünizm dini alandaki çalışmaları kısıtladığı için dini alanda kendini yetiştirmiş kadroların azlığı da bir sorun teşkil etmiştir. Zirkedilen eksikliklerin giderilmesi adına *el-hilal* gazetesi pek çok yönden önem arz etmiştir.

Makedonya Müslümanların tamamının kapsanması ve anlaması adına *el-hilal* gazetesi üç dilde neşrilmiştir. Özellikle gazetenin Türkçe olarak kaleme alınan ilk sayıları incelendiğinde, 1 ile 17. sayılar arasında yayımlanan yazılarda başta

11 Yakup Selimoski, “Hilal,” *El-Hilal*, sy. 1 (1987): 1.

12 Selimoski, “Hilal,” 2.

İslam Dini Birliği'nin faaliyetleri olmak üzere, çeşitli konulara dair haberlere ilişkin sınırlı sayıda bilgiye yer verildiği görülmektedir. İDB toplantıları, imamlık sınavlarının duyuruları, İsa Bey Medresesinin kadroları ve talebeleri dini alandaki ihtiyaçları karşılamaadaki önemi üzerine durulmuştur. Gazetede haberler yapılarak öğrenciler medrese okumaya teşvik edilmiş ve pek çok talebe medrese okumak adına adeta birbiryle yarışmıştır. Medresenin ilk nesil öğrencileri günümüzde İDB çeşitli sektörlerinde müdürlük yanı sıra İsa Bey medresesi'nde muallimlik, muhelif şehirlerde müftülük görevleri ifa etmektedirler. Onlar arasında bir çoğu da günümüzde muhtelif camilerde imamlık vazifeleri ifa etmektedirler.

El-hilal gazetesinde İDB başkanın çeşitli kurum ve kuruluşlara yaptıkları ziyaretler ve konuşulan konular hakkında kısa açıklamalar da yer verilmiştir. Diğer yandan da İDB'ye yapılan üst düzey ziyaretlerde gazete önemli bir yer tutmaktadır.¹³ Ayrıca vefat eden din görevlilerinden, İDB personeli, müderris, imam, alim ve benzeri görevlilerin hayatları hakkında kısa özet sunup baş sağlığı yazıları da yayınlamıştır. Gazetenin baş sayfadaki özet haberlerin akabinde dinî konulara ağırlık verildiği gözlemlenmektedir. Oruç, ramazan, hac, zekat, iman, islam temel konuların başındadır. İslamın beş şartından biri olan hacla ilgili de yazılar kaleme alınmıştır. Hacın önemi Peygamber Efendimizin yaptı ilk hac anlatılmıştır. Diğer yandanda hac vazifesini ifa etmek isteyen Makedonyalı Müslümanların da Hac işlemleri İslam Dini Birliği tarafından organize edilmektedir. Özellikle asırlar önce Makedonyadan hacca gidenler deve kervanlarına aylar süren yolluklar yaparak hac vazifelerini ifa ederlerdi. Zaman içinde deniz yoluya ve karayollarına otobüslerle hacca gitmek her geçen gün daha zahmetsiz ve pratik hale gelmiştir. günümüzde ise İslam Dini Birliği organizasyonunda hava yollarıyla saatler içinde Mekke ve Medine'ye hacılar ulaşmaktadır. Suudi Arabistan Devleti Halihazırda Kuzey Makedonya İslam Dini Birliğine yıllık 2.000 kişilik hacı kontenjanı vermektedir. Son yıllarda ülkeye verilen hacı kontenjanları aylar öncesinden dolmaktadır.

Dinî alandaki ilk köşe yazıları Muhammed Aruçi tarafından kaleme alınmıştır. İsa Bey Medresesi'nde öğretmenlik yapan Aruçi, aynı zamanda *El-Hilal* gazetesinin neşrine de katkı sunmuştur. İlk yazısında Aruçi *ilahi eğitim ayı mübarek ramazan adıyla* yayınlamıştır. Daha sonraki yazılarında da Ramazan'ın önemi, bereketi ve fazileti; Müslümanlar nezdindeki yeri; Ramazan-Kur'an ilişkisi gibi konulara değinmiştir. Öte yandan Aruçi, merhum âlim babası Kemal Aruçi'nin akait ve kelim derslerinde işlediği konuları bölümlere ayırarak ve Osmanlıca kaleme aldığı yazıları sadeleştirerek *El-Hilal* gazetesinin farklı sayılarında neşretmiştir.

13 Muhammed Aruçi, "İlahi Eğitim Ayı Mübarek Ramazan," *El Hilal*, sy. 1 (1987): 1.

Diğer yandan Kemal Aruçi'nin yazdığı pek çok şiiri de derginin farklı sayılarında konulara uygun şiirlerinden seçilip yayınlanmıştır. Örenğin ilk yayınlanan şiirlerinden biri "Ya Resûlelah"tır. bu şiir tarihi olaylar kısmında Resûllah Efendimizin Peygamberlikten önceki hayatı adlı köşe yazısının içerisinde yayınlanmıştır.¹⁴ Dergide bir diğer Makedonyalı alim ve şair olan Abdulfettah Rauf Efendiye ait şiirlerde yer verilmiştir.

Müslümanlara dini konulardaki mesajlar genellikle Cuma namazlarındaki hutbe-lerde verilir. Dolaysıyla din görevlilerinin toplumun ihtiyaçlarını gözeterek hutbe hazırlamaları İDB tarafından da önemsenmiştir. Fakat o günün şartlarında tüm din personeli hutbe hazırlamaya muktedir olmadığı gözönünde bulundurulduğu için bu hususta muktedir şahıslar tarafından hazırlanan türkçe hutbeler el-hilal gazetesinde neşredilmiştir. Özellikle İsmail C. adlı din görevlisi Ramazan, kurban bayramı, kurban, hac, miraç ve sair konuları gazetenin farklı sayılarında hutbeler yayınlamıştır. Aynı zamanda gazete dinî konularla alakalı pek çok yazıda bu dönem Arapçadan tercüme edilip yayınlanmıştır. Bazı yazıların da Türkiye'de ikamet eden âlimlerin eserlerinden alınıp yayımlandığı görülmektedir. Bu süreç, gazetecilik altyapısının henüz oluşmadığı ve haberlere dair ayrıntılı bilgilere yer verilmediği bir dönemi kapsamaktadır. Aynı zamanda dinî konularda iman, İslam, ahlak, Müslüman aile, Ramazan, bayram, kurban, Kuran, Hz Peygamber'in hayatı, seciyesi ve hicreti gibi altyapıyı oluşturan meselelere de önem verilmiştir.

El Hilal Gazetesi'nin 18-33 Sayıları

18-33 sayılarda dinî konuların yanı sıra edebiyat, İsa Bey Medresesi'nin kadroları ve öğrencileriyle ilgili haberler yapılmıştır. Bir yandan restore edilerek ibadete açılan camilerle ilgili haberlere yer verilirken, diğer yandan yıkılan kutsal ve sosyal yapılarla ilgili kamuoyunu harekete geçirme amacıyla yayımlanan tepki mesajlarına İDB öncülük etmiştir. Devlet tarafından el konulan vakıf mallarının iadesi noktasında da İDB çalışmalarını sürdürmektedir. Aylarca ve yıllarca süren mahkemelerden sonra bazı vakıf mallarının iadesi İDB kontrolüne geçmiştir. Vakıf mallarının geri verilmesi noktasında farklı şehirlerde davalar sürmektedir. Ayrıca bu sayılarda İDB'nin faaliyetleri hakkında daha çok haberler yapılmıştır. Muhammed Aruçi, Mehmed İbrahimi, Behcuddin Şihabpi, İDB'nin Haberleri, dinî konular, vakıflar, sosyal ve kültürel hayatla ilgili pek çok konu kaleme almıştır. Ayrıca Ebul Ala el-Mevdudi,¹⁵ ait pek çok dinî konu Türkçe tercüme edilip

14 Yusuf Yılmaz, "Resûllah Efendimizin Peygamberlikten Önceki Hayatı," *El Hilal*, sy. 1 (1987): 2.

15 Ebu'l A'lâ El-Mevdudi 1903 Hindistan'nın Haydarabâd Eyaletine Bağlı Evrengâbâd 'Da 1979 Yılında New York Buffalo'da Doğ - Vefat Etmiştir.

gazete yayımlanmıştır. Konular genellikle İslam, iman ve itaat, İslam'da küfrün mahiyeti, İslam'da Allah bilgisi nasıl elde edilir. İbadet, oruç, zekât, hac ve namaz gibi hususlar Arapçadan Türkçeye tercüme edilmiştir.

Bu süreçte erkeklerin yanı sıra hanımlar da *El-Hilal* gazetesinin faaliyetleri aksamadan sürdürülmesi adına katkı sunmuşlardır. Hüsniye Hoca, kadınların eğitimi-ne İslam'ın verdiği önem konulu bir yazı kaleme almıştır. Hatice Aruç, Müslüman genç nesillerimiz, adlı bir köşe yazısı yazmıştır. Sonraki sayılarda zaman zaman dini alanda kendini yetiştirmiş hanımlarda çeşitli konularda katkılar sunmuşlardır. Hilal Gazetesine dini alanlarda kaktı sunan pek çok hoca hanım bulunmaktadır. fakat bu konuda en çok öne çıkan şüphesiz Hafız Kadriye hanımdır. Özellikle 2004 yılından itibaren Hafız Kadiye Süleyman, dini konular ve hafızlık enstitüsü ve hafızlarla ilgili reportajlar ve çeşitli yazılar kaleme almıştır. O, bahsi geçen tarihten sonra da düzenli olarak dergiye katkı sunmaya devam etmiştir. Halihazırda da özellikle hanım hafızlarla yaptığı konuşmalardan en dikkat çekici konu ve olayları anlatan köşe yazıları yazmaya devam etmektedir. Halihazırda Paşa Yğit Bey kadın Hafızlık kültür merkezinde müdürelilik görevini ifa etmektedir.

İlk sayılarında olduğu gibi Türkçe hutbelerin yayınlanması bu dönemde devam edilmiştir. İsmail C. adlı köşe yazarı yanı sıra bu sayılarda Abdurrahman Küçük, Halit Reşit Murat Paşa Cami imamı, Yakup A. ve sair kimselerde yazdıkları hutbeleri gazete neşretmişlerdir. Türkçe huteberlerin yanı sıra değerli bir ilim insanı olan ve aynı zamanda Makedonya toprakından anavatana göç eden Bekir Sadak hocanın farklı bölümler hâlinde beş başlıkta yayımlanan “biz oralarda kalmalydık” söyleşileri de gazetede neşredilmiştir. Sadak, “*Krallık Yugoslavyasının ömrü 23 yıldan fazlda sürmediğini ve 1945 senesinde fedaratif Yugoslavya sistemi kurulmuştur. Akabindeki ikinci yazısında sadak 1957 yılı istanbula göç ettikleri ve pskolojik durumunu*” ve 500 yıllık hakim oldukları topraklardan göç etmemin buruklunu yaşadığı gibi kendisini yetiştiren geliştiren topraklardan ayrılmanın özleminin acısını bağırında hissetiniği özellikle zikretmiştir. Ayrıca kendi gibi düşünen kimselerde anavatana sığınmanın kolaylığını tercih edenlerden olduklarını da beyan etmiştir. Sadak, bütün olumsuzlulara rağmen orada maddi ve manevi varlığımızı koruma adına orlarda kalmalydık sözleri de aynı zamanda söyleşinin ana başlığını oluşturmuştur. Sözlerinin devamında Sadak, Orada kalıp mücadele vermenin imkansızlığına inanıp göç etme yolunu tercih etmelerinin arkasında mücadele ruhunu kaybetmek olduğunu beyan etmiştir. Kısa sürede Türkiye'deki şartlara adepte olan Sadak Süleymaniye kütüphanesinde eski eserler tasnif komisyonunda çalışmaya başlamıştır.¹⁶

16 Bekir Sadak, “Biz Oralarda Kalmalydık,” *El Hilal*, sy. 25 (1987): 18.

Sonuç

İslam Dini Birliği Kuzey Makedonya Müslümanlarının gerek dinî konularda gerekse dini yapılar ve din eğitimi sahalarında yegâne temsilcisi konumundadır. İDB, bütün faaliyetlerini ve çalışmalarını birinci elden Müslümanlara duyurmak adına bir yayın organına ihtiyaç duymuştur. İDB mutad olarak düzenlediği toplantılarında yapılan istişareler akabinde bütün Müslümanları kapsayacak şekilde bir gazete çıkarma kararı almış ve 1987 yılında *El-Hilal* gazetesi üç dilde yayın hayatında başlamıştır. Ayda bir basılan gazete içinde Türkçe, Arnavutça ve Makedonca üç dilde haberler yer almıştır. Bazı haberler ve köşe yazıları paralel olarak hepsinde ortak olarak yer alırken pek çok haber ve köşe yazısı ise birbirinden bağımsız muhtelif şahıslar tarafından kaleme alınmıştır. Özellikle *El-Hilal*'in kuruluş aşamasında Türkçe ile ilgili kısımda merhum yazar ve âlim Muhammed Aruçi önemli rol oynamıştır. İlk sayılarında güncel haberlerle ilgili bilgiler paylaşıldığı gibi aynı zaman da önemli bir âlim olan babası Kemal Aruçi'nin kelimelerinde işlediği konuları farklı bölümlere ayırarak ve Osmanlıcadan sadeleştirerek gazetede neşretmiştir. Muhammed Aruçi, Ramazan, bayram, Kur'an, İsa, İncil tahrifi gibi konular üzerine yazarken, babasının derslerde işlediği konuları tetkik edildiğinde iman, İslam, Allah'ı görmenin mümkün olup olmadığı hususları dikkatlere sunularak, İslamiyet'in ana ilkelerini konu edinen kelimeler mevzularına ağırlık verdiği müşahede edilmektedir. Gazetede 17. sayısından sonra dinî, tarihî, sosyal alanda köşe yazılarının çoğu Mehmed İbrahimi ve Muhammed Aruçi'ye aittir. Ayrıca İsmail C. adlı şahıs tarafından zaman zaman sunulan Türkçe hutbelerde gazetede yayımlanmıştır. Öte yandan Arapçadan pek çok temel konu Türkçeye tercüme edilip yayınlanmıştır. Ayrıca Türkiyeli düşünürlere ait çok sayıda dinî konu gazetede neşredilmiştir. Öte yandan İDB'nin, misyon ve vizyonunun tam olarak anlaşılmasında ve topluma ulaştırılmasında *El-Hilal* gazetesi önemli rol oynamıştır. Aynı zamanda İDB başkanı Yakup Selimovski zikrettiği gibi ülke içinde ve ülke dışında İDB faaliyetleri hakkında bilgi edinmek isteyen düşünürlere ve kurumlar için, İDB kimliği niteliindeki gazeteden misyon ve vizyonu hakkında detaylı bilgiler elde edilmesi noktasında kaynaklık teşkil etmektedir. *El-Hilal* gazetesi kuruluş aşamasından itibaren aynı çizgide kalarak çalışmalarına devam etmektedir. *El-Hilal gazetesi* günümüzde *Hilal İslam Kültür ve Haberler Dergisi* ismiyle 140 sayıya ulaşmıştır. *El-Hilal gazetesi* üç ayda bir *Mlada Mesecina* ile beraber yayınlanmaktadır. *Hena e Re* ise ayda bir ayrı olarak basılmaktadır.

KAYNAKÇA

- Aruçi, Muahmmed. 2009. "Balkanlar'da Din Hizmetleri ve Din Görevlileri." *Din ve Hayat TDV İstanbul Müftülüğü Dergisi*, sy. 3: 57-61
- Arslan, İsmail. 2010. "20 Yüzyılın Başlarında Balkanardan Bir Ses Kainat Gazetesi." *Uluslararası Balkanlarda Türk Varlığı Sempozyumu II*, C.1, Yayına Hazırlayan Ünal Şenel, 96-110.
- Karagöz, Kerim. 1991. "Yugoslavya'da Yayınlanan Türkçe Yayınlar." Yüksek Lisans Tezi, *İstanbul Üniversitesi*.
- Ali, Mümin. 2002. "Köprü Dergisi Ekseninde Teşekkül Eden Makedonya Türk Edebiyatı." Üsküp: *Divan Yayıncılık*, 42-48.
- Aliov, Mumin. 2023. *Balkan Türk Edebiyatının Dijital Medyada Görünümü Üzerine Bir İnceleme*. Doktora tezi, İstanbul Üniversitesi.
- Omerov, Mumin. "1956 Yılı Ulema Meclisi Kayıtlarına Göre Makedonya'daki Camiler ve Din Görevlileri". *I. Uluslararası Balkan Şehirleri Sempozyumu Bildiri Kitabı* içinde, ed. Mustafa Hatipler, 301-313, Paradigma Yayınları.
- Reşit, Nizam, "Hilal Dergisinin 35.Yılı." <https://www.yenibalkan.com>.
- Sadak, Bekir. 1987. "Biz Oralarda Kalmalydıık." *El Hilal*, sy. 25: 18.
- Yapar, Aslı. 1997. "Basında Etik." *İstanbul: İletişim Fakültesi Dergisi*, sy. 4: 19-33.
- Yılmaz, Yusuf. 1987. "Resûllah Efendimizin Peygamberlikten Önceki Hayatı." *El-Hilal*, sy. 1: 2.

EK

1987 1991 yılları arasında özellikle dini alanda köşe yazısı kaleme alan yazarın listesi ve konu başlıkları yanı sıra hangi yılda ve hangi sayıda yayınladıkları aşağıdaki tabloda detaylı olarak verilmiştir.

Yazar	Konu	Yıl ve sayı
Muhammed Aruçi	Mübarek Ramazan	1987 Yılı
Muhammed Aruçi	Peygamber Efendimizin Haccı (Arapçadan Tercüme)	1987 yılı 2 sayı
Yusuf Yılmaz	Resullah Efendimizin Peygamberlikten Önceki Hayatı (Arapçadan Tercüme)	1987 yıl, sayı 2.
İsmail C	Hac Yolcuları Hak Yolunda	1987 yıl , sayı 2,
Muhammed Aruçi	Allah (Kâinâtı Yaratan Tanrı)	1987 yıl, sayı 2
Mustafa Sıbai tercüme edenYusuf Yılmaz	Peygamber Efendimizin Müslümanların Habeşitan Hicretine Dek Olan Hayatı (Arapçadan Tercüme)	1987 yıl, sayı 3, 1988 yıl, sayı 5
Muahmmmed Aruçi	Makamına Hayranım Ya Resullah	1987 ,4
Muhammed Aruçi	Kur'ân Ayı Mübarek Ramazan	1988,6
Muhammed Aruçi	Genç Nesillerimize Hitab	1988 , 5
İsmail. C	Kadir Gecesi ve Fazileti	1988, 5
Kemal Aruçi Osmanlıcadan Sadeleştiren Muhammed Aruçi	Adem As , Akaid ve Kelam Dersleri	1988 yıl , sayı 5, sayı 6
Mustafa Sıbai tercüme edenYusuf Yılmaz	Peygamber Efendimizin Hicretten Medine'ye Yerleşmesine Kadar Olan Hayatı	1988, 5, 7
Muahmmmed Aruçi	Miracımız Kutlu Olsun Ya Resullalah	1988 , 6
Behcudin Şehabpi	Zahreb Caminin Açılışı	1988, 6
İsmail C	Berat Gecesi Ve Fazileti (Hutbe)	1988, 6,
Ahmed Davudoğlu	Namazı Terk Eden Küfür İsmi Verilebileceğini Beyân Bâbı (Arapçadan Tercüme)	1988, 6
Mehmed İbrahimi	İslamın Hayır Kurumları Vakıfları	1988, 6
Muahmmmed Aruçi	Kur'ân Ayı Mübarek Ramazan	1988 7

İsmail C.	Ramazan Müminlerin Büyük Bayramıdır (Hutbe)	1988, 7
Kemal Aruçi Osmanlıcadan Sadeleştiren Muhammed Aruçi	Şefâat Akaid ve Kelam Dersleri	1988, 7
Ahmed Davudoğlu	İslam'ın Erkânı İle Yüce Temellerin Beyân Bâbı (Arapçadan Tercüme)	1988, 7
İsmail C.	Kadir Gecesi ve Fazileti	1988, 7
Mustafa Sıbai arapçadan tercüme den Yusuf Yılmaz	Peygamber Efendimizin Savaşları	1988, 7, 8, 9, 10,11
S. A.	Hac ve Umre	1988 , 8
İsmail C.	Kurban Bayramı	1988 , 8
Kemal Aruçi Osmanlıcadan Sadeleştiren Muhammed Aruçi	Uyku Halinde Allah'ı Görme Meselesi, Akaid ve Kelam Dersleri	1988 , 8
Ebu'l A'lâ El-Mevdudi	İslam	1988, 8
Ebu'l A'lâ El-Mevdudi	İslam'da Küfrün Mahiyeti	1988, 9
Veli E.	Aile ve Komşularımıza Olan Vazifelerimiz	1988 , 10
Kemal Aruçi Osmanlıcadan Sadeleştiren Muhammed Aruçi	İslam'da Serbest Araştırma İnceleme e İctihad ve Hürriyeti	1988 ,9 , 10,
Ebu'l A'lâ El-Mevdudi	İslam'ın Nimetleri	1988, 10
İ. Hakan Ünal	Zulüm (Hutbe)	1988 , 11
Kemal Aruçi Osmanlıcadan Sadeleştiren Muhammed Aruçi	El-Ba'su Ba'd El-Meut	1988 , 11
Ebu'l A'lâ El-Mevdudi	İslam İman ve İaat	1988, 11
Hüsniye Hoca	İslam'da Fakirlik Sorunu	1988, 12
Muhammed Aruçi	Mübarek Ramazan Huzurunda	1989 , 12
Ebu'l A'lâ El-Mevdudi	İslamın anlaşılmasına doğru	1989, 12
İ Hakkı Ünal	İslam'da Sorumluluk Anlayışı	1988, 12
İ. Hakkı Ünal	İnsan Modeli	1989, 12

Muhammed Aruçi	Hz. Ali Ve Hz Muaviye Meselesi	1989, 12
Ebu'l A'lâ El-Mevdudi	İslam'da Allah Bilgisi Nasıl Elde Edilir	1989, 12
Mustafa Sıbai	Putlar Yıkılıyor	1989, 12
Ebu'l A'lâ El-Mevdudi	İbadet	1989, 13, 14,
Hüsniye hoca	Ebeveynler serveti çocuk terbiyesi	1989, 13
İsmail C.	Ramazan'ın Ardından (Hutbe)	1989, 13
Kemal Aruçi Osman- lıcadan Sadeleştiren Muhammed Aruçi	İmam Hüseyin ve Yezid Meselesi	1989, 13
Mustafa Sıbai	Veda Haccı	1989, 13
Bekir Topaloğlu	Allah Yolunda	1989, 13
Ebu'l A'lâ El-Mevdudi	İbadet Namaz	1989, 14
Hatice Erdoğan	Mü'min İle Kafiri Ayrıcan Nişan Namaz	1989, 14
Kemal Aruçi Osman- lıcadan Sadeleştiren Muhammed Aruçi	1, 2 , Enbiya ve Evliya,	1989, 14, 15
Mustafa Sıbai	Resulullah Efendimiz'in Vefatı	1989, 14
Bekir Topaloğlu	Bir İslam Davetçisi	1989, 14
Muhammed Ebu Zehra	İslam'da Sosyal Daynişma	1989, 15
Ebu'l A'lâ El-Mevdudi	İbadet, Oruç, Zekat, Hac	1989, 15
Muahmmed K	İslam Medeniyetinin İnsanlığa Katkıları	1989, 15.
İ Hakkı Ünal	İstikbal Garantisi	1989, 15.
Raşid Halid Murat Paşa Cami İmam Hattibi	Hz. Muhammed'in Yıldönümü Dolayısı- la (Hutbe)	1989, 16
Hfz Abdürrahim Sü- leyman Mustafa Paşa Cami İmamı	Mevlid- Nebi Kutladı	1989, 16
Hatice Aruç	Müslüman Genç Nesillerimiz	1989, 16
Hüsniye Hoca Kalkandelen	Kadınların Eğitimine İslam'ın Verdiği Önem	1989, 16
İsmail C.	İslam'da Yapılan İlk Mescid	1990, 17

Mehmed İbrahimi	Makedonya'da İslam Kültürünün Yerleşmesi	1990, 17.
Mehmed İbrahimi	Üç Aylar	1990, 18
İsmail C	Kandiller Geçidi Üç Aylar	1990, 18
Sabri Hizmetli	Ramazan Ayı ve Önemi	1990, 18
Mehmet Bayraktar	Kur'an'ın Bilme ve İlme Verdiği Önem	1990, 18
Muhammed Aruçi	Kuran-ı Kerimde, Kitabı Mukaddes Tetkikleri	1990, 19
İsmail C	Minberden Müminlere Ramazan Bayramı	1990, 19
İsmail Faruki	Müslüman Aile Evlilik	1990, 19
Abdurrahman Küçük	Ramazan Bayramı	1990, 19
Avni Engüllü	Makedonya'da Mezar Nişanları	1990, 19
Behcüddin Sihapi	İslam'da Ahlak	1990, 19
Muhammed Aruçi	Resullah Efendimizin Kitabı Mukaddes Tavrı	1990, 20
Mehmed İbrahimi	Mübarek Ay ve Geceler	1990
Sabri Hizmetli	Ramazan Ayı ve Önemi	1990
Abdurrahman Küçük	Ramazan Bayramı	1990
H. Tacuddin Şehabi	İsra ve Miraç	1991
Mehmed İbrahimi	Orucun ve Fazileti	1991
Mehmed İbrahimi	Ramazan Bayramı	1991
Mehmed İbrahimi	İslam'da Kurban	1991
Davut Dursun	Balkanalar'da İslam	1990, 20
İsmail Faruki	Müslüman Alie	1990, 20
Abdurrahman Küçük	Kurban ve Bayram	1990, 20
Muahmmed Aruçi	Batı Dünyasında Kur'an	1990, 20
Muahmmed Aruçi	İncil Tahrifinde Hıristiyanların Tavrı	1990, 21
İsmail Faruki	Kelime-i Şehadet	1990, 21
Yakup A	Kötü Zanlar ve Gıybet (Hutbe)	1990, 21.
Mehmed İbrahimi	Manevi, Maddi ve Milli Değerlerimiz	1990, 21

Msutafa Çağırıcı	İslam'da İbadet ve İbadetlerin Hayata Tesiri	1990, 22
Bekir Sadak	1,2,3,4, 5, Biz Oralarda Kalmalıydık	1991, 22, 23,24, 25,
H. Tacuddin Şehabi	İsrâ ve Miraç	1991, 23
Mehmed İbrahimi	İbadetin Güzel Ahlakın Oluşmasına Katkısı	1991, 23
Mehmed İbrahimi	İslamda Ahlak ve İcrtimai Hayat	1991, 26
Muahmmmed Aruçi	1, 2, 3,4 ,5, 6, İncillerde Mesih İsa	1991,26,27-28,29,30, 31
Mehmed İbrahimi	İslam'da Kurban	1991, 27-28
Halit Reşit Murat Paşa Camii İmam Ve Hatip	Kurtuluşa Ulaşma Yolu (Hutbe)	1991, 27-28
Muahmmmed Aruçi	Allah Bizimle Beraberdir.	1991, 32
Behcüddin Sihapi	Üsküpte 1912-1990 Tarihleri Arasında Yıkılan Veya Yıkılmaya Maruz Kalan Camiler	1991,33